

נשיא הרפובליקה הפדרלית של גרמניה פרנק-וולטר שטיינמאייר

בטקס לציון 75 שנה לפתיחתם

של משפטי נירנברג

ב- 20 בנובמבר 2020

בנירנברג

גבירותיי ורבותיי הנכבדים, ומעל לכל, בנימין פֶּרְנָץ הנכבד. גם אם איננו יכולים היום לשוחח עימך באופן אישי ולהודות לך, הרי זהו אושר רב שהנך מצוי בקרבנו. מדינה זו חייבת הרבה לחוכמתך ולהתמדתך, אירופה והעולם חייבים לך הרבה. אני מודה לך על דבריך, על עבודתך, על משימת חיך ועל שאפתנותך להפוך את העולם הלא-מושלם הזה למקום טוב יותר.

התמונות כנראה עדיין מרצדות מול בנימין פרנץ: לפני 75 שנה היה אולם זה אחד מאולמות המשפט הבודדים בגרמניה שלא נהרסו במהלך המלחמה. היה זה פעם אחד מאולמות המשפט הגדולים ביותר בבואריה. ובכל זאת הוא לא נראה גדול, לא מספיק גדול עבור מה שהיה אמור לפני 75 שנה להכיל.

בנובמבר 1945 הפכה נירנברג לעיר של עיי חורבות; ערים רבות בגרמניה עמדו על תילן. ארצי חרבה מבחינה מוסרית וחומרית עד עצם היסוד. מתחת להררי הריסות ואשמה אלה, התמוטט גם החוק מזה זמן רב.

ברם, כאן באולם הזה, היה אמור בית משפט פלילי בינלאומי לערוך את דיוניו. כאן היה החוק צריך להיכתב מחדש. במשך פינוי ההריסות מול בית המשפט, הניחו באולם זה ארבע המעצמות המנצחות של מלחמת העולם השנייה את היסודות לסדר המשפטי של עולם חדש.

העולם היה חייב להתארגן מחדש. ניתן היה לחוש באופן ברור כאן, באולם 600, את העובדה שהסדר הישן אבד, ממש כפי שניתן היה לחוש זאת מחוץ להיכל הצדק של נירנברג. דבר זה חל גם על החוק הבינלאומי: שום גורם לא היה מוכן או התכוון להתמודד עם פשעים בעלי סדר גודל נציונל-סוציאליסטי.

מקומות רבים בהם התרחש העוול הזה טרם היו מוכרים לפני 75 שנה.

כמובן שמכירים את השמות אושוויץ, בוכנוואלד, טרזיינשטאדט, זקסנהאוזן, דכאו ומקומות אחרים, אך כמה מהם ראיתי גם אני רק בשנים האחרונות: פּוֹנָאר בליטא, מאלי טרוסטינץ בבלארוס, ויילון

בפולין. מקומות של זוועות בלתי נתפשות. אלה הם מקומות המעידים על התאוה להשמדה, התאוה להכחדה, וכן על ניהול עמוק ומקיף של מלחמה פושעת.

אפילו אלה שהיו האחראים המרכזיים לפשעים המפלצתיים ביותר – וקריאת הצהרותיהם היום, 75 שנה לאחר מכן, עדיין מקפיאה את הדם בעורקינו – אפילו הם גייסו לעזרתם את הפטור מעונש על מעשיהם באולם זה: "אין פשע ללא חוק. אין עונש ללא חוק".

בנימין פרנץ אמר פעם שהוא מעולם לא קיבל את הטיעון הזה, כיוון איש אף פעם לא הצליח לשכנעו כי ניתן לראות כחוקי את הטחת ראשו של ילד בגזע עץ על מנת להורגו.

פטור מעונש לא היתה יכולה להיות התשובה לעוול בסדר גודל כזה.

לפני 75 שנה ישבו באולם זה על ספסל הנאשמים 21 נציגים מרכזיים של המשטר הנאצי. הם היו המתכננים, המפעילים מאחורי הקלעים והמשתתפים המרכזיים של שלטון האימים הנאצי. הם הפעילו בזמנו סמכות שלטונית וסמכות פקודתית. עתה הם היו צריכים לקחת את האחריות לכך. מקום בית המשפט היה נירנברג. אמנת לונדון יצרה את הבסיס החוקי להליך המשפטי. בנירנברג, לראשונה, עמדו ראשי מדינה אחת בפני בית משפט והיו אמורים להישפט בגין הפשעים החמורים ביותר שראתה עד כה ההיסטוריה העולמית: על יציאה למלחמת תוקפנות, על פשעי מלחמה ועל פשעים נגד האנושות.

אמנת לונדון יצרה עם הבסיס החוקי למשפטי נירנברג חידוש כפול עבור החוק הבינלאומי. החידוש לא היה האיסור על פשעי מלחמה או התעללות בשבויי מלחמה, טרור כלפי אוכלוסייה אזרחית והפרות חמורות אחרות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי. כל אלה נקבעו כבר על פי החוק הבינלאומי המקובל מאז הסכם ז'נבה משנת 1864, תקנות הלוחמה ביבשה של האג משנת 1907, והסכמים שהושגו לאחר מלחמת העולם הראשונה.

ההכנה והניהול של מלחמת תוקפנות הוצאו אל מחוץ לחוק גם על פי החוק הבינלאומי כבר בשנת 1928 על ידי הסכם בריאן-קלוג. עם זאת, עד לאותה נקודה הוטלה האחריות להפרת החוק הבינלאומי על המדינה בלבד, שפירושו על המדינה שבשמה בוצעו הפשעים. הדבר החדש באמנת לונדון היה עיגון האחריות הפלילית מבחינה אישית כלפי האשמים בפשעים החמורים ביותר, והעמדתם לדין פלילי. וחדש היה גם יצירת הבסיס לעבירה פלילית בגין פשעים נגד האנושות, ששימש לראשונה במשפטי נירנברג לפני 75 שנה.

"ובכן, עכשיו יושבים על ספסל הנאשמים המלחמה, הפוגרום, החטיפה, הרצח ההמוני והעינויים", כתב אריך קסטנר, שהיה עד לפתיחת המשפט כאן בנירנברג מטעם העיתון "נוייה-צייטונג".

ואכן היו אלה בתחילה נותני ההוראות לביצוע הזוועות, המפקדים והמממנים, פקידי מדינה בכירים, שרים ומנהיגי צבא שהיו אמורים לתת את הדין בנירנברג. לאחר מכן, בשניים-עשר הליכים משפטיים המשכיים בנירנברג הועמדו לדין המעורבים במישורין בפשע, חיילים ואנשי אס-אס, כמו גם רופאים ומשפטנים.

הרעיון של משפטי נירנברג היה פורץ דרך: "הפרות של החוק הבינלאומי", קבעו השופטים בזמנו באופן קולע, "נעשות על ידי בני אדם, ולא על ידי ישויות מופשטות". פקידי ממשלה ועובדי מדינה בכירים, על פי החוק הבינלאומי, לא יוכלו עוד להסתתר מאחורי חסינות בגין פקודותיהם הפליליות; מקבלי ומבצעי הפקודות לא יוכלו להישען עוד על חובת הציות לפקודה.

משמעות הדבר היתה: החוק מעמיד עצמו מול השררה. תפקידו היה להגביל את ההתעללות הבוטה מצד השררה. היה זה הבסיס למשפט הפלילי הבינלאומי האוניברסלי וכן לסמכות שיפוט פלילית בינלאומית – ולבסוף עבור סדר בינלאומי הנשען על חוק וסדר. היה זה גם הבסיס לעקרון חוק עולמי, לפיו פשעי מלחמה ופשעים חמורים ביותר נגד זכויות אדם אינם יכולים עוד לחמוק מעונש באף מקום בעולם.

ההליך המשפטי נגד פושעי המלחמה המרכזיים בנירנברג היווה מהפכה. הוא לא רק כתב היסטוריה משפטית, אלא כתב גם היסטוריה עולמית.

היתה זו היסטוריה עולמית גם משום שבעלות הברית הסכימו על נוהל משותף להליך משפטי זה. אך עד מהרה, לאחר חגיגת הניצחון המשותפת, התפכחה מערכת היחסים בין האמריקנים, הבריטים, הצרפתים והרוסים. ולמרות כל זאת, הפך משפט נירנברג להליך משפטי משותף. הוא שרטט היסטוריה חדשה, היסטוריה שונה: התהוותה של סמכות שיפוט בינלאומית למשפט פלילי.

סמכות זו יצאה אל הפועל באיחור, רק לאחר המלחמה הקרה – והדרך לשם הייתה מפרכת וחוותה נסיגות רבות. ובכל זאת: היתה זו פריצת דרך משמעותית. ללא משפטם של פושעי המלחמה המרכזיים בנירנברג, בית הדין הפלילי הבינלאומי בהאג לא היה קיים כיום.

בגרמניה עצמה, סללו בעלות הברית בנירנברג את הדרך להתמודדות לאומית ומשפטית עם ההיסטוריה הנאצית. יחד עם זאת, הפשע נגד האנושות של השואה מצא את דרכו לבתי המשפט בגרמניה רק שנים לאחר מכן, במשפט האינזצגרופן בעיר אולם בשנת 1958, ולבסוף במשפטי

אושוויץ בפרנקפורט החל משנת 1963. ללא התעקשותם של אנשים כמו פריץ באואר ועמיתיו הבודדים, לא היה כל זה כנראה יוצא אל הפועל. ברם, נירנברג היוותה תנאי מוקדם למשפט אושוויץ ראשון זה.

אחרי הכל, מה היינו יודעים היום על פשעי הנאצים ללא איסוף הראיות במשפטי נירנברג? מה היינו יודעים על התליינים וקורבנותיהם – ללא התיקים והמסמכים של המנהלה הנאצית וללא תצלומי הררי הגופות במחנות הריכוז, שאותם אספה התביעה בנירנברג?

נירנברג, עיר החגיגות של יום המפלגה הנאצית וחוקי הגזע, הייתה בבחינת מראה עבור הגרמנים. נירנברג עימתה את הגרמנים, כאשר עיני הציבור בעולם נשואות אליהם, עם העובדה שהנאציזם עצמו, כולל הצורה בה ניהל את מלחמתו, היה פשע. המשפט ופסק הדין בנירנברג כבר לא התירו הצדקה, הם דרשו הודאה. ברם, עבור הגרמנים בזמנו היה זה דבר קשה.

תהליך הלמידה – גם מחוץ לגרמניה – היה מייגע. נירנברג הציגה כי הפשעים החמורים ביותר נגד החוק הבינלאומי אינם אמורים לחמוק מעונש, דבר אשר ביסס עצמו רק הרבה יותר מאוחר. רעיונות לשימור בית המשפט כאן כמוסד קבע, כמעין זרוע של האו"ם, נשארו רחוקים. עברו עוד עשרות שנים עד שרוח נירנברג התממשה ובית המשפט הפלילי הבינלאומי הפך למציאות. רק לאחר זוועות המלחמה ביוגוסלביה, צמח לו לבסוף הרצון להקים מוסד בינלאומי שירדוף אחר פשעים נגד החוק הבינלאומי. התקופה שלאחר נפילת מסך הברזל באירופה היתה תקופה של בינלאומיות אופטימית.

עם זאת, בשני העשורים האחרונים נאלצנו לחוות שוב כי התקווה לסמכות שיפוט נרחבת יותר ביחסים הבינלאומיים לא התממשה. כוחות ישנים וחדשים התחרו ומתחרים זה בזה; נורמות גלובליות מחייבות נתפסות כהגבלת כוח עצמי. המערכת הבינלאומית למשפט פלילי חשופה לקריאות תיגר רבות, אף אצלנו באירופה. ארצות הברית ורוסיה לא הצטרפו לבית הדין הפלילי הבינלאומי, וכך גם לא סין, הודו וכמה עשרות מדינות אחרות.

ארצות הברית, שתרמה באופן משמעותי להקמת בית הדין הצבאי הבינלאומי בנירנברג, ואשר מומחים למשפט בינלאומי מטעמה היוו את מקור הרעיון לבית הדין הפלילי הבינלאומי, עבדה תחת הממשל המכהן באופן פעיל למדי נגד בית הדין בהאג.

ובכל זאת: אני סמוך ובטוח כי האומה שליוותה את מדינתנו על פני עשרות שנים כידידה בדרכנו לדמוקרטיה ושלטון החוק, תחזור כעת לשיתוף פעולה המכיר גם בערך מערכת השיפוט הפלילי הבינלאומי. כולי תקווה כי בית המשפט הפלילי ישכיל לחזק באמצעות עבודתו את האמון באי-משוא

פנים מצדו וכן בפועלו הבלתי-משוחד בהתאם לחוק הבינלאומי – אי-משוא פנים לו הוא זקוק על מנת לשכנע את הספקנים.

התובע הראשי האמריקני בנירנברג, חברט ג'קסון, גיבש באופן מבריק את המטרה ארוכת הטווח לפני 75 שנה: "אסור לנו אף פעם לשכוח, כי ההיסטוריה תמדוד אותנו מחר באותה מידה בה אנו מודדים את הנאשמים כיום".

אני יודע כי תביעותיו של בית הדין הפלילי הבינלאומי נגד מנהיגי מדינות לא נחשבות תמיד למועילות, במיוחד בתהליכי שלום שבירים. משפטים פליליים יכולים לצמצם את המרחב הפוליטי למשא ומתן. הלחץ שהם מפעילים יכול גם להקשות על הסתלקותם של דיקטטורים. כיצד נימנע מכך שהמשפט הפלילי ישמש ככלי נשק נגד יריבים פוליטיים, כל עוד אנו באמת רוצים להכין את הקרקע לדיאלוג פוליטי? זו השאלה שמתווכים עומדים בפניה ברבים מהסכסוכים הפנימיים בעולם. שאלה זו, לדוגמא, מילאה תפקיד בסיום מדיניות האפרטהייד בדרום אפריקה ובשיחות השלום בקולומביה. המשפט הפלילי הבינלאומי פועל מכורח הדברים במתחם נפיץ הנע בין שיקולים משפטיים לבין אינטרסים פוליטיים.

ולמרות זאת: נירנברג הייתה פריצת דרך באופן הסדרתם השיפוטית של היחסים הבינלאומיים. אך סמכות השיפוט הפלילי הבינלאומי מציגה שוב ושוב עד כמה קשה להשתמש בעקרונות נורמטיביים כדי לסייע לעולם להשיג יותר צדק.

לא עלה בידי בית הדין הבינלאומי להגשים תקוות נעלות רבות עד כה. אך עצם הערעור על מוסד בית המשפט בהאג מראה ולו במעט את יעילותו, את חששם של רודנים חסרי מצפון להיענש בהתאם לחוק.

על אף כל פגמיה וחסרונותיה, עלה בידי סמכות השיפוט הפלילי הבינלאומי לבסס עצמה. לפני 75 שנה נסללה האפשרות למתן תגובה באמצעות החוק נגד שכרון כוח חסר כל תקדים. כיום בית הדין הפלילי הבינלאומי הנו מוסד. שכן אי-ענישת פשעים חמורים עלולה להיות פטאלית; גם מסר זה מנירנברג לא נשאר ללא השלכות.

ללא נירנברג לא היו נענשים האחראים למלחמה מסרביה, קרואטיה ורואנדה בגין רצח המוני, עינויים ואונס, ואף רצח עם לא היה נענש בימינו כעבירה פלילית.

ללא נירנברג לא היה שום עיקרון חוק עולמי ובתי משפט לאומיים לא היו יכולים לנקוט צעדים נגד עבירות על החוק הבינלאומי: לא היתה להם כמעט שום אפשרות לנקוט בפעולה נגד שני אנשי

השירות החשאי הסורי לשעבר שנמלטו לגרמניה, אשר עליהם לתת את הדין בימים אלה בפני בית משפט בעיר קובלנץ על פשעים נגד האנושות שביצעו במולדתם.

ללא נירנברג היתה קיימת פחות תקווה לצדק – גם עבור הקורבנות. עבור לואיזה ודלאל, למשל, שהינן רק שתיים מתוך נשות היזידים הרבות שנחטפו ונאנסו בידי דאע"ש, נשים אשר נקלטו מאוחר יותר בגרמניה ואשר זכות כאן לסיוע בכדי להתגבר על הטראומה שחוו. הן גם הדמויות המרכזיות בסרט התיעודי "השפחות של דאע"ש" מאת המשפטן הבריטי פיליפ סאנדס והבמאי דיוויד אוונס. אני שמח שפיליפ סאנדס נמצא איתנו כאן היום.

דלאל ולואיזה מקוות שיום אחד העבריינים יצטרכו לעמוד למשפט בפני בית הדין הפלילי הבינלאומי. הן מקוות שתביעתן תישמע, מכיוון שמטרתם של משפטים מסוג זה היא לא רק להרשיע את העבריינים. חשוב שהקורבנות יוכלו למסור עדות על העוול שנגרם להם, ושהזוועות יתועדו וישמרו. חשוב שהאמת תצא לאור. כי איש לא יוכל לחמוק מאמת זו. היא תישאר בחזקת לקח, משימה ועמידה מחדש במבחן.

מטרה זו הייתה לנירנברג.

סמכות שיפוט פלילי יכולה בסופו של דבר להיות רק חלק אחד של התשובה. עבירות נגד החוק הבינלאומי מהוות שבר ציוויליזטורי. אם הן תישארנה ללא סנקציות, לא רק שהחוק יסבול, אלא האנושות בכללותה תיפגע. המטרה חייבת להיות השבת החוק שהופר בשם האנושות עצמה. בסכסוך עם השררה, ידו של החוק היא זו החייבת להיות על העליונה. הוא אינו יכול תמיד להתגבר על השררה, אך הוא עדיין יכול להציב לה גבולות.

או במילים אחרות: זו אינה רק פעולה מתואמת מצדם של החזקים, שכן חיזוק החוק ביחסים הבינלאומיים מעמיד יסוד של סדר על-מדינתי שהעולם זקוק לו – ויהיה זקוק לו בדחיפות גם בהמשך.

והי המורשת של נירנברג. אנו הגרמנים נקראים באופן מיוחד להמשיך ולהגן על מורשת זו.